

En weer een beest gered

De Leidse dierenambulance lijkt af te stevenen op een recordjaar. *Mare* reed mee met biologiestudent Fien Boerma. 'Ik heb geen tijd om verdrietig te zijn'

10

Geheimtalen Noorse prof verzamelt ze en probeert de codes te kraken

6

Koordansen Poetin zit klem in zijn eigen oorlog, zegt Rusland-expert

Nijmegen weert GNSV, Leiden (nog) niet Hoewel de AIVD en NCTV de Groot-Nederlandse Studentenvereniging kwalificeren als extreemrechts wil de Leidse universiteit de vereniging nog niet – zoals Nijmegen – weren van de introductieweek

Extreemrechtse GNSV nog niet geweerd

Hoewel de veiligheidsdiensten de Groot-Nederlandse Studentenvereniging (GNSV) onlangs kwalificeerden als extreemrechts, heeft de Leidse universiteit nog niet – zoals Nijmegen – besloten om de vereniging te weren van de introductieweek.

DOOR VINCENT BONGERS

In de analyse *Achter de façade - Strategische normalisering vanuit de rechts-extremistische beweging* waarschuwen veiligheidsdienst AIVD en de Nationaal Coördinator Terrorismedebijding en Veiligheid (NCTV) expliciet voor het gevaar van de GNSV. De vereniging krijgt de kwalificatie extreemrechts en wordt door de diensten speciaal uitgelicht als een organisatie die een wolf in schaapskleren is. De GNSV presenteert zich naar buiten toe namelijk als een organisatie met 'een "conservatief-nationale levensbeschouwing" die Vlaanderen en Nederland als één volk ziet' en "nationalistische" bijeenkomsten en evenementen voor de leden en "rechtse" studenten gericht op geschiedenis en cultuur' organiseert. Maar achter de schermen 'ziet men Vlamingen en Nederlanders als één volk, maar dan wel als één "blank" volk.' Verder uiten 'meerdere (kern)leden diep racistische opvattingen

over de Nederlandse identiteit'. De vereniging probeert deze ideeën 'zo acceptabel mogelijk te presenteren om zo gematigd over te komen'. Volgens de diensten tuinen universiteiten in de 'façadepolitiek' van de GNSV en geven ze de vereniging de kans om deel te nemen aan hun activiteiten en evenementen. Zo dreigen de universiteiten een extreemrechtse organisatie te normaliseren. De Universiteit Leiden worstelt al een aantal jaar met de deelname van de GNSV aan de introductiemarkt van de El Cid-week. Tijdens de meest recente markt in augustus gooide een actievoerder een pot met stinkend boterzuur richting de stand van de vereniging, maar ook de jaren daarvoor waren er al protesten. In de universiteitsraad is er meerdere keren opgeroepen om de vereniging van de markt te weren. Het college van bestuur wil dat niet omdat daarvoor geen juridische grond zou zijn. Wel belooft het college de richtlijnen voor deelname aan de markt mogelijk te herzien. Het rapport van de diensten is reden voor de Radboud Universiteit Nijmegen om de vereniging uit te sluiten van hun volgende introductiemarkt in augustus. *Mare* vroeg aan het Leidse college van bestuur of de kwalificatie extreemrechts een reden is om de GNSV uit te sluiten van activiteiten van de universiteit, zoals de introductiemarkt van de El Cid, wat het college vindt van de suggestie van de diensten dat het laten deelnemen van de GNSV aan universitaire activiteiten mogelijk extreemrechtse denkbeelden kan normaliseren, en of de rapportage van invloed is op het proces van mogelijke herziening van de richtlijnen van deelname aan de markt. Het college is niet specifiek ingegaan op deze vragen en laat weten de vereniging vooralsnog niet te weren. 'Bij de vorige editie van de informatiemarkt is de GNSV toegelaten op basis van de destijds beschikbare informatie en de geldende kaders voor deelname', mailt universiteitswoordvoerder Mischa van Vlier. 'De recente bevindingen van de AIVD en de NCTV worden zorgvuldig betrokken bij de verdere afwegingen van de universiteit. Daarbij bekijken wij ook of de huidige criteria voor deelname aan universitaire activiteiten voldoende houvast bieden.'

Mastertitel lijkt niet beschermd, studenten vrezen wildgroei: 'Dit leidt tot verwarring'

Opleidingen zonder accreditatie mogen voortaan ook masterdiploma's uitdelen, zolang ze maar niet doen voorkomen dat het om een officieel erkende mastertitel gaat.

DOOR MARK REID

Dat zegt de Raad van State na een hoger beroep ingesteld door verschillende onderwijsverstrekkers. De Onderwijsinspectie oordeelde in 2021 na een onderzoek dat verschillende particuliere onderwijsaanbieders onduidelijke voorlichting gaven over het soort titel dat je met een cursus kon behalen, en in 2023 legde het ministerie van Onderwijs boetes op voor onduidelijkheid over de titel die studenten zouden kunnen behalen. Daar gingen NCOI en elf particuliere onderwijsinstellingen uit de Salta Group tegen in verweer. En hoewel een lagere rechtbank de minister eerst nog gelijk gaf, heeft de Raad van State in hoger beroep geoordeeld dat de onderwijsaanbieders niet fout zaten. Zij deelden weliswaar diploma's uit met titels als 'professional master' en 'executive master', maar volgens de Raad be-

tekent dat niet dat het masters zijn zoals in de Wet op het hoger onderwijs en wetenschappelijk onderzoek worden bedoeld. Zolang onderwijsaanbieders niet doen alsof een 'professional master' hetzelfde is als een mastertitel van een door de NVAO geaccrediteerde onderwijsinstelling, doen ze niks fout. 'Het enkele feit dat de term "master" in de naam van een opleiding voorkomt, rechtvaardigt niet de conclusie dat met het afgeven van een diploma voor deze opleiding een graad wordt verleend', luidt de uitspraak. Minister Letschert van Onderwijs laat weten de uitspraak uiterst serieus te nemen. 'De wet is bedoeld om het aanzien van het hoger onderwijs te beschermen en om misleiding van studenten en werkgevers te voorkomen. Dit is en blijft van belang. Uiteraard ga ik de uitspraak opvolgen en de onderwijsinstellingen de door hen betaalde boetes terugbetalen. Daarnaast zal ik bekijken wat deze uitspraak betekent voor het wettelijk kader en of er normen in de wet verduidelijkt moeten worden.' Landelijke studentenorganisatie ISO is niet blij met de uitspraak: 'Studenten associëren de term master vaak met een officieel erkende opleiding.

Wanneer niet-geaccrediteerde opleidingen deze term kunnen gebruiken, kan dat tot verwarring leiden', zegt ISO-voorzitter Allis Richardson. Ze vreest dat de uitspraak kan leiden tot een 'wildgroei' aan opleidingen met zelfverzonnen mastertitels, waarin het voor studenten moeilijk is om verzekerd te zijn van een kwalitatieve opleiding. 'Studenten moeten erop kunnen vertrouwen dat een titel naar buiten toe een herkenbare en gevalideerde waarde vertegenwoordigt. Er kan natuurlijk ruimte zijn voor andere vormen van onderwijs, wel moet altijd transparant zijn welke kwaliteit daaraan is verbonden.' Universiteitskoepel UNI laat weten dat er altijd duidelijkheid moet zijn over de kwaliteit en de status van een opleiding en de graad die daaraan verbonden is. 'Dat is belangrijk voor studenten, afgestudeerden, werkgevers en onderwijsinstellingen. Het Nederlandse hoger onderwijs is van hoge kwaliteit en geniet nationaal en internationaal een sterke reputatie. Het is van belang om die kwaliteit en het vertrouwen daarin goed te bewaken. We gaan de uitspraak van de Raad van State en de mogelijke implicaties daarvan zorgvuldig bestuderen.'

AI of niet, studenten moeten blijven schrijven

Een werkgroep van de faculteit Geesteswetenschappen onderzoekt hoe om te gaan met AI in het onderwijs. 'Schrijfopdrachten moeten op de ene of andere manier in de studie blijven.'

DOOR SEBASTIAAN VAN LOOSBROEK

De faculteit Geesteswetenschappen heeft voor de zomer regels en richtlijnen opgesteld op het gebied van AI. Het gaat dan bijvoorbeeld om AI-geletterdheid, communicatie over toegestaan AI-gebruik door studenten, gebruik van veilige AI-tools en naleving van wet- en regelgeving zoals de AVG. In juli schreef *Mare* al dat docenten, blijkens dit document, veel ruimte krijgen om te bepalen in hoeverre ze AI willen gebruiken. Zo staat er dat er 'geen verplichting voor docenten is om zelf AI toe te passen in hun onderwijs' en dat er 'autonomie is voor de docent of opleiding om te bepalen of studenten AI mogen gebruiken bij toetsing'. Die vrijblijvendheid stuitte bij de facul-

teitsraad op kritiek. Wel worden docenten verplicht om enige 'AI-geletterdheid in bachelorcurricula' op te nemen. In de masterfase worden docenten verplicht om aandacht te besteden aan de risico's van AI. Ook moeten docenten hun toetsing beoordelen op het risico van ongeoorloofd AI-gebruik door studenten en die risico's 'minimaliseren'. En: alle docenten worden 'expliciet aangemoedigd om minstens elementaire AI-geletterdheid te verwerven'. Bestuurslid Jeroen Touwen benadrukt de vorige week tijdens de vergadering van de faculteitsraad nogmaals dat er meer aandacht moet komen voor de AI-geletterdheid van de medewerkers. 'We moeten zorgen dat bij alle opleidingen van alle vakken de docenten in staat zijn om te begrijpen wat er kan met AI en hoe daarop te anticiperen.' Volgens hem is het nodig om 'gesprekken te voeren met opleidingen' over hoe om te gaan met essays en werkstukken. 'Als je die allemaal vervangt voor mondelinge toetsen of presentaties,

dan valt er iets weg. Door te schrijven leren studenten conceptueel en analytisch door stof heen te worstelen. Dat moet op de ene of andere manier in de studie blijven, omdat het zich heeft bezeten als iets wat je aan de universiteit leert.' Verder benoemde hij dat 'we er een vorm voor moeten vinden' dat de bachelorscriptie 'een geloofwaardige prestatie blijft'. Touwen vertelde dat er een werkgroep bezig is 'om ideeën daarvoor te verzamelen'. Raadslid Arnout van Ree zei dat hij van collega's hoort dat ze 'soms geen tijd hebben om zich meer AI-geletterd te maken' en vroeg zich af of hier 'mogelijkerwijs meer tijd voor kan worden gegeven' binnen het bestaande takenpakket. 'Ik ben er niet tegen als er meer moet worden geïnvesteerd in het bijscholen van mensen of het verlichten van de onderwijsstaken voor docenten die geen kans zien om die vaardigheden op te doen', reageerde Touwen. 'Dat is iets om naar te kijken.'

COLUMN | REMCO BREUKER

Mijn getypte manifest: waarom we academisch anarchisme nodig hebben

Ik ben genetisch belast met het verzamelen. Ik verzet me daar wel tegen, dus verzamel alleen boeken en zelfs dat met de nodige nonchalance, maar het is een constante strijd. Er is veel dat ik graag zou willen verzamelen, waaronder een van de mooiste uitvindingen van de mensheid, de typemachine. De reputatie van W.F. Hermans (van wie ik maar één boek van kافت tot kافت uitlas en nee, dat was niet Onder professoren) rust wat mij betreft op het feit dat hij honderden typemachines bezat – Karel van het Reve was hij nu eenmaal niet, maar typemachines verzamelen kon hij als geen ander (nu ja, als Tom Hanks misschien). Ik heb vier typemachines op mijn kamer staan – puur uit pedagogisch en educatief oogpunt, zodat studenten die mijn college over vervalsingen volgen die kunnen gebruiken voor het geval hun eindopdracht (altijd een eigen vervalsing) met een typemachine uit de juiste periode moet worden gemaakt. Een van mijn favoriete boeken is dan ook *The Typewriter Revolution* van typemachinefanaat Richard Polt, die niet alleen het type-evangelie verspreidt maar ook type-ins organiseert. Ik zou daar maar wat graag eens naar heengaan – naar verluidt uiterst relaxte bijeenkomsten waar eenieder zijn eigen machine meeneemt (laat ik nu ook draagbare exemplaren hebben) en dan gaat typen. Geen revolutie is compleet zonder een manifest, dus het boek bevat ook een *Type-writer Manifesto*, een vrij volledige afwijzing van 'dependency, surveillance, and disintegration' ten faveure van 'self-reliance, privacy, and coherence'. Naast typemachines natuurlijk, zouden we op de universiteit ook wat van die instelling kunnen gebruiken.

We worstelen immers allemaal met de groeiende invloed van AI op onderwijs en onderzoeksgebied, waar het niet alleen scripties voor studenten schrijft maar zelfs eigen -kuch- onderzoek publiceert, even eerlijk gejat van menselijke wetenschappers, net als die eindeloos veel teksten van schrijvers, journalisten en juist, wetenschappers die zijn gebruikt om AI te trainen en nu miljarden mee te verdienen. We hebben allemaal te maken met de parasitaire grote uitgevers en hun verstikkende publicatie-ecosystemen waarin wetenschappers betalen om te mogen publiceren en dan weer betalen om hun eigen werk in te zien. We zitten allemaal vastgeketend aan de anti-democratische krachten van Big Tech en Teamsen ons een weg naar de ondergang.'

We hebben dan ook een flinke dosis academisch anarchisme en geweld anachronisme nodig. Een afwijzen van autoriteit over ons van AI, Big Tech, Big Publishers en Big Fascism is dus noodzakelijk. AI is hiervan het makkelijkste: we concentreren ons voortaan op het proces (de studie en persoonlijke begeleiding) in plaats van op het eindproduct (tentamens en de scriptie) en gebruiken AI voor de rest verantwoord. Stijgt die vermaledijde onderwijskwaliteit ook nog eens. Artikelen en boeken geven we, al dan niet met de hand getypt natuurlijk, voortaan zelf uit. Ik ben nu bezig met het oprichten van een tweede tijdschrift zonder betaalmuren en zonder winsten voor anonieme aandeelhouders en dat is makkelijker dan je zou denken. Big Tech achter ons laten is lastiger, al zouden regelmatige type-ins daar best wel eens kunnen helpen. Maar ik kijk uit naar de dag dat een OC weer verwijst naar een doorslag op een vel carbonpapier. En voor de rest ontwikkelen en hosten we lokaal en nemen we de nadelen daarvan voor lief – en de voordelen, want surveillance wordt zo een stukje lastiger. Doen we dat allemaal, dan geef ik u op een getypt briefje (ik daecht hiervoor zelf aan mijn Adler typemachine uit de jaren twintig van de vorige eeuw met een mooi minimalistisch lettertype en een innovatieve hamerslag) dat het met Big Fascism ook snel afgelopen is. Bijkomend voordeel: mocht de wereld toch nog naar de pleuris gaan omdat we, ik noem maar iets, niet serieus genoeg onze leefomgeving probeerden te redden, dan kun je met een mechanische schrijfmachine nog vele decennia vrolijk doortypen, terwijl alle electriciteit slurpende, zeldzame aardmetalen en -mineralen nodig hebbende computers en andere dingen met beeldschermen nog slechts dienst zullen doen als presse papier.

Remco Breuker is hoogleraar Koreastudies

Ooit droeg iedereen een toga

Vier eeuwen geleden gingen studenten in toga naar college. Kledinghistoricus Geeske Kruseman onderzoekt hoe de universitaire mode veranderde. ‘Als ik zie hoe sommigen nu in de collegezaal verschijnen... die waren er in mijn tijd waarschijnlijk uitgestuurd.’

DOOR MARCIËLLE VAN DER KRAAN
FOTO SPAARNESTAD

Een vrouw aan de Universiteit van Iowa promoveert in toga en badkostuum. Verenigde Staten van Amerika, 1932.

‘**J**e kleding, dat ben je zelf’, begint kledinghistoricus Geeske Kruseman, terwijl ze thuis nog even de afwas doet. Haar kat springt van het tuinhok en loopt door de openslaande deuren de keuken in. In de vensterbank naast de voordeur staat een paspop in kleding uit vervlogen tijden. ‘Een kledingstuk ontstaat in een bepaalde context, voor bepaalde mensen, voor bepaald werk, voor bepaalde bezigheden. En vervolgens veranderen de context, de mensen én het kledingstuk.’ Kruseman geeft woensdagavond een lezing in het Academiegebouw tijdens de bijeenkomst ‘Stof tot nadenken: van toga tot trends’.

Toen de Leidse universiteit in 1575 haar deuren opende, droeg iedereen een toga. ‘Zowel studenten als professoren verschenen in toga, maar dat was toen helemaal niet zo speciaal. Het kledingvoorschrift was: als je op college komt, moet je er netjes uitzien, dus kom je in toga. Een toga, eigenlijk gewoon een tabbaard, was toen een heel courant kledingstuk.’ Het woord toga betekent ‘bedekken’ of ‘bekleden’ in het Latijn. ‘Ze hebben een Latijns woord uit het woordenboek geplukt dat ze geschikt vonden om die tabbaard op de universiteit aan te duiden. Alleen betekende dat woord bij de Romeinen iets heel anders. Dan moet je denken aan een zes meter lan-

‘Als ik door Leiden loop, herken ik studenten meteen’

ge, witte, wollen stof die je om een senator of keizer drapeerde. Een statussymbool: kijk mij eens belangrijk en mooi zijn, ik hoef geen lichamelijke arbeid te verrichten, daar heb ik mijn mensen voor.’ Hoe zo’n zestiende-eeuwse toga eruitzag? ‘Het is leuker als je even naar boven komt.’ In haar werkkamer liggen de stoffen en boeken opgestapeld. Kruseman stelt Jopie voor, een lappenpop waarvoor ze een toga op schaal heeft gemaakt. Het zwarte, wollen gewaad lijkt nog het meest op een wijde jas tot aan de knieën. Een brede witte revers ligt over de schouders en loopt steeds smaller naar beneden toe, op de rug valt de stof in ruime plooiën. Onder de oksels zitten openingen waardoor de armen naar buiten kunnen en de lange mouwen hangen langs het lichaam. ‘Als je dit aanhad, was je heel deftig.’ ‘Het leuke is: dit is maar één van de modellen. Ze hadden er veel meer.’ Sommige tabbaards waren voetlang en ook de kraag, mouwen en schouderstukken konden verschillen. ‘Er waren eindeloos verschillende modellen. Iedereen die een beetje een heer was, had zo’n ding. Het kledingstuk was niet alleen voor de universiteit.’ Dat is terug te zien op een bekende gravure van de processe waarmee de universiteit in 1575 werd geopend. ‘Daar lopen alle professoren in hun toga’s, of tabbaards, want dat is het deftigste wat ze in hun kast hebben. En je ziet: ze zijn allemaal verschillend.’ Wanneer de huidige academische toga precies is ontstaan, weet Kruseman niet. Originele toga’s uit de begintijd van de universiteit zijn er niet meer. ‘Mensen vonden het zonde om zo’n ding te bewaren terwijl ze de stof zo goed konden gebruiken. En de motten hebben natuurlijk ook hun steentje bijgedragen.’ Om toch te achterhalen hoe de kleding in elkaar zat, doet ze wat ze ‘detective-arbeid’ noemt. Ze bestudeert schilderijen en oude kleermakersboeken,

maar gaat zelf ook in de weer met naald en draad. ‘Zolang je het niet uitprobeert, realiseer je je niet dat je een tekening verkeerd geïnterpreteert hebt.’ In de zeventiende eeuw verdween de toga langzaam uit het straatbeeld. ‘Het is hetzelfde als met een monnikspij. Zo’n bruin gewaad was in de vierde eeuw heel gewoon en werd daarom het voorschrift voor monniken. Maar de mode veranderde en de monniken bleven hetzelfde dragen, waardoor ze steeds verder af kwamen te staan van hun omgeving. Als die monnikenorden in de late negentiende eeuw waren uitgevonden, hadden ze waarschijnlijk spijkerbroeken aangetrokken.’ Zo ging het ook met de toga. ‘Steeds minder mensen droegen er een, totdat rechters en professoren overbleven.’ Ook aan de universiteit verdween het gewaad steeds verder uit beeld. Eerst bij de studenten in de collegebanken, later uit de colleges van professoren. Tegenwoordig komt de toga alleen nog bij ceremoniële gelegenheden uit de kast.

‘Als ik door Leiden loop, herken ik de studenten meteen’, vertelt Rosalie Sloof, conservator modelkleding bij het Nederlands Openluchtmuseum, die ook zal optreden tijdens ‘Stof tot nadenken’. ‘Ze shoppen bij dezelfde winkels, zijn dezelfde soort consument. Ze lopen als een soort groepje op sneakers, Uggs en in bomberjacks. En ik zie het meteen als er een bestuursgroep door de stad loopt: allemaal hetzelfde pak met een vestje. Opvallend genoeg is de schoenkeuze daarin weer helemaal vrij.’ Vroeger zou juist zo’n pak van bestuursleden volgens Kruseman een stuk minder zijn opgevallen. ‘Er was een tijd dat een student die niet in pak met das liep, de collegezaal niet in kwam. Dat heb ik niet meer meegemaakt, maar mijn vader wel. En dat was toen zo normaal dat je het niet eens merkte. Als ik nu kijk waarin sommige studenten in een collegezaal verschijnen... die waren er in mijn tijd waarschijnlijk uitgestuurd.’

In sommige landen hebben studenten die vrijheid niet. ‘Daar lopen ze allemaal in hetzelfde grijze schooluniform, maar hier kan alles’, zegt Sloof. ‘Sportteams lopen in hetzelfde shirtje, maar voor de rest bepalen we alles zelf. Voor sommige mensen is er te veel keuze en zij zijn juist blij om bij een clubje of vereniging te horen.’

Daardoor ontstaan er weer nieuwe uniformen, zegt Sloof. ‘Je hebt heel studentikoze groepen, in jasje-dasje, maar natuurlijk ook alternatieve groepen die meer bezig zijn met vintage. Je zoekt toch mensen op die een beetje hetzelfde zijn als jij en daar ga je je ook naar kleden. Als student ben je heel erg bezig met: waar hoor ik bij en wie wil ik zijn?’ Het varsity baseball-jasje is een bekend kledingstuk om die identiteit uit te drukken. ‘De jasjes staan voor vrijheid en jeugdigheid, dat was in de jaren vijftig ook al zo. Het is een ijzersterk kledingstuk, want we kunnen er een laagje van onszelf overheen leggen door letters, cijfers of de naam van de universiteit erop te laten drukken.’

Sloof ziet kleding als een manier om verbinding te zoeken met mensen. ‘Met 3 oktober worden bijvoorbeeld heel veel rode baseball-jasjes gedragen. Iemand uit Syrië die in een baseball-jasje loopt en voor het eerst Leidens ontzet viert, kan zien: hé, we lijken allemaal heel erg op elkaar.’ Juist daarom vindt Sloof het niet zo vreemd dat mensen ook naar elkaar toe trekken in hun kledingkeus. ‘In een tijd waarin mode heel vrij is, is het bijzonder dat we nog steeds groepjes willen vormen met een clubnaam, dezelfde jas en dezelfde T-shirts. Dat is alleen maar heel leuk en menselijk. Een toga is voorgeschreven, maar hier kiezen we zelf voor.’

Stof tot nadenken: van toga tot trends. Met Geeske Kruseman, Pieter Slaman, Rosalie Sloof en Jennifer de Bruyckère. Lezing, Academiegebouw, woensdag 7 oktober, 19:30-21:00, toegang gratis, wel vooraf aanmelden via de universiteitswebsite

Hoe leren we ze (weer) beter lezen?

Het is dramatisch gesteld met de leesvaardigheid van Nederlandse kinderen. Promovendus Dianne Venneker onderzocht hoe het niveau van basisschoolleerlingen weer kan worden opgekrikt. ‘Het zou mooi zijn als deze inzichten hun weg vinden naar scholen.’

DOOR VINCENT DE GROOT
FOTO ANEFO

‘**S**ommige kinderen vinden het spannend. Anderen vinden het meteen al heel leuk’, zegt promovendus Dianne Venneker over de basisschoolleerlingen die ze interviewde voor haar onderzoek naar tekstbegrip. ‘De een vliegt door zo’n tekst heen en de ander pakt het heel precies aan.’ Het proefschrift van Venneker is zeer actueel, want onlangs bleek uit het internationale PISA-2025 onderzoek dat bijna veertig procent van de Nederlandse 15-jarigen het onderwijs laaggeletterd dreigt te verlaten en vanwege beperkte leesvaardigheid minder goed func-

tioneer in de maatschappij. De trend is al langer gaande, waarbij opvalt dat Nederland flink lager scoort dan andere Europese landen. Het zogeheten PIRLS-onderzoek ziet deze daling eveneens bij basisschoolkinderen. Voor haar proefschrift ging Venneker langs verschillende basisscholen om het tekstbegrip van leerlingen te analyseren. ‘In de ideale wereld zou je alle basisschoolkinderen willen onderzoeken, maar in de praktijk kan dat natuurlijk niet. We probeerden daarom een groep te onderzoeken die de bredere populatie van basisschoolleerlingen zo goed mogelijk weerspiegelt.’

Venneker zocht naar factoren die het tekstbegrip positief kunnen beïnvloeden. ‘Leerlingen kunnen informatie die letterlijk in de tekst staat reproduceren, maar het is ook belangrijk dat ze de informatie met elkaar verbinden, dingen afleiden die niet letterlijk in de tekst worden gezegd en hun eigen kennis toepassen op een tekst.’

‘Uiteindelijk zou het mooi zijn als ze kritisch leren nadenken over wat ze lezen’, legt ze uit. ‘Juist op dat hogere niveau van begrip zien we dat kinderen de laatste jaren achteruitgaan. Ik wilde weten of de omstandigheden waarin kinderen lezen zo kunnen worden vormgegeven dat dieper begrip makkelijker ontstaat.’ De pedagoog vergeleek drie mediumvormen. Leerlingen kregen een tekst, audio of non-verbale video te zien en moesten daarna open vragen beantwoorden, hardop nadenken en een samenvatting geven. De kinderen die een video te zien kregen scoorden beter op de open vragen dan kinderen die een verhaal lazen of beluisterden.

Dit effect was vooral zichtbaar bij kinderen met een lager leesbegrip. ‘Het klinkt tegenstrijdig, want je wilt kinderen leren om beter te lezen en vervolgens bied je ze dan helemaal geen teksten aan.’

Het idee daarachter is dat begrijpend lezen uit verschillende processen bestaat. ‘De processen die kinderen gebruiken om een verhaal te begrijpen zijn bij lezen, luisteren en kijken voor een groot deel vergelijkbaar. Als die processen medium-overstijgend zijn, zou je ze eerst met audio of video kunnen oefenen om dan de stap terug te maken naar tekst. Mijn onderzoek is daarin de eerste stap.’ Venneker onderzocht verder of leerlingen informatieve teksten beter begrijpen als het onderwerp ze aanspreekt. De kinderen moesten zes teksten lezen, waarvan ze de helft hadden aangemerkt als interessant en de andere helft als niet interessant.

Zodra de leerlingen open vragen moesten beantwoorden bleek dat, ongeacht het begrijpend-leesnivea, alle kinderen hoger scoorden bij vragen over teksten die ze boeiend vonden. ‘Het doel is niet om kinderen alleen nog maar interessante teksten te laten lezen. Dat is niet wenselijk en haalbaar. Maar als ze daardoor makkelijker tot dieper begrip komen, zien ze hoe dat te bereiken is, kunnen ze die manier van lezen steeds meer eigen maken en hopelijk ook toepassen op minder interessante teksten.’

Ook kregen leerlingen vier korte teksten voorgeschooteld. Bij twee teksten kregen ze de instructie naderhand de tekst aan iemand anders uit te moeten leggen. Bij de andere twee teksten mochten ze lezen zoals ze dat normaal gesproken zouden doen. De resultaten toonden dat leerlingen met de uitleginstructie vragen over de tekst beter beantwoordden. Een leesdoel kan dus op meerdere begripsniveaus ondersteunen en is behulpzaam voor kinderen met uiteenlopende begrijpend-lezenvaardigheden.

‘Er zijn natuurlijk nog veel meer factoren die een rol kunnen spelen in tekstbegrip. Er is meer onderzoek nodig naar hoe we zulke inzichten het best kunnen inzetten en vooral naar wat er op de langere termijn werkt. Het zou mooi zijn als deze inzichten uiteindelijk daadwerkelijk hun weg vinden naar scholen, zodat leerkrachten bewuster gaan nadenken over de omstandigheden waarin kinderen lezen en leren.’

Dianne Venneker, *Reading at different levels of understanding in elementary school children.* Promotie is 6 oktober

Geesteswetenschappen staat (voorlopig) in de plus

De faculteit Geesteswetenschappen heeft de penibele financiële situatie van de afgelopen jaren weten om te buigen in een positief resultaat van 2,5 miljoen euro voor 2027. Vanaf 2031 dreigt er echter weer een tekort. ‘Teruggaan in fte was echt noodzakelijk.’

DOOR SEBASTIAAN VAN LOOSBROEK

Dat blijkt uit de conceptbegroting 2027-2031 die vorige week ter advisering aan de faculteitsraad werd voorgelegd.

‘We komen uit een periode waarin onze tekorten zouden oplopen’, zei portefeuillehouder bedrijfsvoering Saskia Goedhard. ‘Dat hebben we gekanteld, maar vanaf 2031 dient dat tekort zich alsnog aan.’ Dat komt doordat de tijdelijke middelen die de faculteit nu nog ontvangt, in 2031 stoppen. ‘Onze facultaire reserve geeft ons wel de ruimte om dat tekort te absorberen’, aldus Goedhard. De incidentele middelen worden ingezet voor onderwijs en onderzoek, ‘zodat het prettig blijft om hier te werken en we de werkdruk kunnen beheersen’.

De faculteit schrijft voor 2027 een positief resultaat van 2,5 miljoen euro, staat in de conceptbegroting. Dit komt mede door de invoering van tijdelijke maatregelen, zoals een inhuurstop en een verzuwaard vacaturefilter. Beide maatregelen worden ook in 2027 nog toegepast. Ook is er in de uitgaven gesnoeid door personeel dat met pensioen ging niet te vervangen.

Maar er is niet alleen gesnoeid in de uitgaven; ook de baten zijn omhoog gegaan. Dat komt door het gestegen aantal behaalde studiepunten, wat de faculteit geld oplevert. Goedhard zit tegen de raad dat er nog geen verklaring is voor de gestegen prestaties van

de studenten, maar dat hier naar wordt gezocht zo dat daarop in de toekomst kan worden ingespeeld. Dankzij de maatregelen om de uitgaven te beteugelen, daalt het aantal fte in 2027 met 68,2 fte ten opzichte van 2026 naar 688,4 fte. In de periode 2027-2031 gaat dat aantal verder omlaag met 76 fte naar 612,4. De voornaamste maatregel betreft het niet vervangen van gepensioneerden en personeel met een tijdelijk contract. Door de afname in fte's nemen de totale salarislasten in de begrotingsperiode af. ‘Teruggaan in fte was echt noodzakelijk’, zei Goedhard. ‘Tegelijkertijd willen we dat de werkdruk niet te hoog wordt. Daarvoor zijn in de opleidingsprogramma's aanpassingen gedaan door het aantal vakken te verminderen. Ook zijn we dit jaar gestart met een extra kerncurriculumvak (een vak dat alle studenten Geesteswetenschappen volgen, *red.*). Dat biedt de mogelijkheid het met minder fte's te kunnen doen.’

Desondanks leven er nog steeds zorgen binnen de faculteit over een mogelijke toename van werkdruk zodra er minder personeel is. In de begroting schrijft het faculteitsbestuur hierover dat ‘zowel het facultaire plan van aanpak psychosociale arbeidsbelasting, het werkbelevingsonderzoek als maatregelen die instituten zelf treffen met inzet van de werkdruk- en talentmiddelen, zullen helpen bij het invoeren van maatregelen om het welzijn van medewerkers te bevorderen’. Te denken valt aan tijdelijke ondersteuning door studentassistenten of de mogelijkheid om extra tijd te creëren om te kunnen werken aan onderzoeksvoorstellen. Ook schrijft het bestuur dat er aandacht blijft voor het reduceren van bestuurtaken of het clusteren van die taken. De raad adviseerde positief over de conceptbegroting.

Meer studiepunten en minder financiële zorgen bij Rechten

Rechten kruipt de komende jaren uit het financiële dal. Studenten halen meer studiepunten en diploma's waardoor er ook meer geld binnenkomt.

DOOR VINCENT BONGERS

Begin 2024 werd duidelijk dat de faculteit Rechten flinke tekorten had. De voornaamste oorzaak: veel meer studenten vielen eerder uit dan verwacht en er werden fors minder studiepunten behaald, en de faculteit krijgt geld voor die punten. Daar kwam toen nog flinke besparingen van het vorige kabinet bij. Gevolg: fikse bezuinigingen. Inmiddels is er een nieuw kabinet dat heeft beloofd de Haagse bezuinigingen terug te draaien. En met de faculteit gaat het intussen ook weer beter, bleek maandag tijdens de faculteitsraadsvergadering waar de begroting voor 2027-2031 werd besproken. In 2027 heeft de faculteit een negatief resultaat van acht ton, veel lager dan verwacht. Van 2028 tot en met 2031 noteert Rechten ook negatieve resultaten, maar dat komt doordat de faculteit meer gaat uitgeven omdat de aangehouden reserves veel te hoog zijn, zei Gertjan Boshuizen, directeur bedrijfsvoering en lid van faculteitsbestuur. ‘We gaan een deel daarvan inzetten.’ Het college van bestuur wil dat de reserves van faculteiten tussen de vijf en tien procent liggen. Rechten noteert voor dit jaar een reserve van 11,9 miljoen euro, dat is negentien procent van de totale baten in 2025. De reserve moet omlaag naar negen procent van de totale omzet. ‘De overheid kijkt naar de Universiteit Leiden en ziet dan forse reserves staan’, legde faculteitscontroller Mariska Costeris uit. ‘Als de universiteit zegt: “Jullie bezuinigingen zijn geen goed idee” reageert het ministerie: “Ga eerst maar eens je reserves uitgeven.”’ Vandaar dat de reserves omlaag moeten. ‘We heb-

ben een forse financiële dip meegemaakt, vandaar de voorzichtigheid. Het college ziet één grote pot met geld, maar het zijn allemaal aparte bedragen per afdeling. We gaan heel zorgvuldig kijken hoe we dat gaan aanpakken. We moeten wel de intentie tonen dat we de reserves willen terugdringen.’ De faculteit haalde veel opbrengsten binnen met de zogeheten advanced masters, dat zijn opleidingen die het ministerie niet vergoedt, maar die vaak door de werkgever van de student worden betaald. ‘We zien een dip in de instroom van deze masters’, aldus Costeris. ‘Instituten moeten dan wat meer naar hun reserves kijken. Het is interessant om uit te zoeken waarom die instroom tenevalt.’

De financiën zijn een stuk gezonder doordat er meer studiepunten zijn binnengehaald. In collegejaar 2024/25 waren dat er 230.404, een stijging van dertienduizend ten opzichte van een collegejaar eerder. De universitaire bijdrage neemt daardoor met 1,3 miljoen euro toe. De toename is toe te schrijven aan een stijging van het gemiddeld per student behaalde aantal studiepunten en doordat de faculteit meer studenten trekt. Ook is het aantal behaalde diploma's gestegen, waardoor de financiën ook gunstiger uitpakken. Dat geldt ook voor de verwachting dat de doorgevoerde herziening van de bacheloropleidingen rechtsgeleerdheid en criminologie meer studenten binnenboord houden die ook sneller zullen afstuderen.

Vanwege de eerdere slechte financiële situatie besloot het faculteitsbestuur de zogenoemde Meijersbeurzen voor een aantal specifieke promotieplaatsen tijdelijk stop te zetten. Dat was een pijnlijke maatregel omdat door de bezuinigingen het aantal promovendi al flink zou dalen. Nu is er geld om het programma weer op te starten in 2027 met vier beschikbare posities. Het bestuur financiert de helft daarvan, de afdeling waar de promovendus wordt aangesteld vult de rest aan.

Poetin zit vast in zijn eigen oorlog

Rusland is bezig met ‘een gevaarlijke koorddans’, zegt militair analist Kirill Shamiev. In de oorlogsdictatuur krijgen militaire leiders steeds meer te vertellen. ‘Honderdduizenden doden in Oekraïne zijn voor Poetin een kleiner risico dan de stafchef ontslaan.’

DOOR VINCENT BONGERS

‘Zelfs met Russen appen over de oorlog is lastig’, vertelt strategisch analist Kirill Shamiev. ‘Ook via goed beveiligde apps als Signal en Telegram zijn ze te bang om echt antwoord te geven op je vragen en krijg je vaak een heel algemeen verhaal. Zó benauwend en krachtig zijn de repressie en censuur.’ Er voltrekt zich een ‘tragedie’ in Rusland, treurt Shamiev, die in 2017 naar het buitenland vertrok om te gaan studeren. Inmiddels woont hij in Berlijn en is hij verbonden aan het Zweeds instituut voor internationale betrekkingen en aan de Universiteit van Vilnius. ‘Als student in Rusland was ik een politiek activist met pro-Europese ideeën. Een groot deel van mijn medestudenten had die ook. Zo’n 95 procent van hen is vertrokken. Ik spreek en schrijf meer in het Engels dan het in het Russisch over mijn land. Want zelfs wie in het buitenland woont en in het Russisch publiek politiek actief is of in de media verschijnt, wordt in de gaten gehouden en kan doelwit worden.’

‘De frustratie, angst en onzekerheid onder de Russische bevolking neemt toe’

Op dinsdag 6 oktober geeft Shamiev een lezing in Wijnhaven over de gecompliceerde en instabiele verhouding tussen het Russische leger, de burgermaatschappij en de politiek. Hij publiceerde daar onlangs het boek *Imperfect Equilibrium* over. Als het gaat om de bazen van de strijdkrachten moet zelfs Poetin op zijn tellen passen. Door de inval in Oekraïne is Rusland omgevormd tot een oorlogsdictatuur. Poetins macht is door de massale repressie toegenomen, maar dat betekent ook dat militaire leiders meer te vertellen hebben gekregen. ‘Hij is in controle. Ik verwacht niet dat er tanks over het Rode Plein richting het Kremlin gaan rollen om de boel daar over te nemen. Maar het leger kan beleid blokkeren van door Poetin aangestelde hoge ambtenaren. Of essentiële strategische informatie achterhouden die noodzakelijk is voor het voeren van de oorlog.’ In zekere zin is Poetin een gevangene van zijn eigen mili-

taire strategie geworden, stelt Shamiev. De oorlog verliezen is onacceptabel en zou zijn positie in gevaar brengen. Met als gevolg dat het lastiger voor de president wordt om te weigeren als generaals meer middelen en manschappen eisen.

De Russische overheid stopt ontzettend veel financiën in de strijdkrachten. ‘Van dat geld blijft echter heel veel aan de strijktok hangen. Corruptie is onderdeel van het regime. Je laat politieke bondgenoten stelen, en als je van ze af wil, laat je ze oppakken omdat ze gestolen hebben.’ De corruptie zit in het hele systeem. Er wordt gesjoemeld met prijzen, onderhoudskosten en materiaal. ‘Als je een tweedehandsauto koopt, kun je die nog door iemand laten nalopen. Maar het is lastig om de kwaliteit te checken van een geheim onderdeel van een tank. Onderdelen worden goedkoper en slechter gemaakt maar voor veel geld verkocht.’

In zijn boek gaat hij in op de machtsverhoudingen in de zogenoemde ‘troika’ die bestaat uit de president, de minister van Defensie en de stafchef, de hoogste militair. Poetin heeft al voor een andere minister gekozen maar stafchef Valery Gerasimov, die deze functie al sinds 2012 vervult, zit er nog steeds. De bottleneck voor verandering binnen het leger is juist zijn functie. Poetin durft hem niet te vervangen, omdat het zo’n belangrijk figuur is in het centralistische Russische systeem. De angst voor destab-

ilisatie is te groot. De dood van honderdduizenden in Oekraïne vormt een kleiner risico voor de president dan het ontslaan van Gerasimov.’

Voor een volksoptstand hoeft Poetin niet bang te zijn. ‘Alle potentiële oppositieleiders zijn gevlucht of dood. En het Kremlin zet sterk in op het grotdedeels frustreren van de communicatie via internet. De gevolgen zijn groot: het immobiliseert en hindert het functioneren van de Russische maatschappij, maar die onderdrukking is essentieel voor het regime om te overleven.’

Toch zijn er scheurtjes te detecteren. De heftige censuur en propaganda kunnen niet verbloemen dat Rusland in Oekraïne niet het gewenste resultaat bereikt. ‘De frustratie, angst en onzekerheid onder de bevolking neemt toe. Een kwart van de Russen kent nu iemand die is gesneuveld of gewond geraakt in de oorlog. De economische stagnatie en de Oekraïense aanvallen op infrastructuur hebben ook een effect, blijkt uit recent onderzoek. Ik durf niet te zeggen of dat voor verandering van beleid gaan zorgen.’ In Europa groeien de zorgen over Russische aanval op een Navo-lidstaat. Shamiev ziet dat niet op korte termijn gebeuren. ‘Rusland is nu niet in staat tot een grootschalige aanval. Uit Russische militair-strategische documenten blijkt dat dan een nucleair conflict zou ontstaan, want met conventionele wapens zal Rusland de Navo niet kunnen verslaan.’

Het lijkt hem onwaarschijnlijk dat Poetin daarvoor kiest. ‘Hij gaat de asymmetrische oorlog verder opvoeren, dus meer sabotage, cyberaanvallen en drones of vliegtuigen die grenzen schenden en het luchtruim boven Navo-staten opzoeken. Rusland probeert een echte oorlog te voorkomen, maar het blijft natuurlijk een gevaarlijke koorddans, het kan uit de hand lopen door een verkeerde inschatting.’

Poetin heeft een paar goede kaarten in handen gekregen. ‘Trump in het Witte Huis komt hem goed uit, die vindt dat Oekraïne concessies moet doen. De opkomst van radicaal rechts in Europa is ook een plus. Het Kremlin hoopt vooral dat de publieke opinie zich tegen Oekraïne keert, en dat bijvoorbeeld de Afh het in Duitsland voor het zeggen krijgt en zo de steun voor de oorlog wegvalt. ‘Rusland poogt met agressief gedrag Europa af te schrikken en de bevolking bang te maken. Poetin speculeert erop dat politici dan gaan aansturen op een deal met Oekraïne die nog redelijk gunstig voor hem is, zodat hij kan laten zien dat hij toch een paar doelen heeft behaald.’

Kirill Shamiev, *Loyal by design: military reform, civilian control and public opinion in Russia*. Lezing, Wijnhaven (zaal 3.18), dinsdag 6 oktober, 15:00 - 16:30 uur. Toegang gratis, wel registreren op de site van de universiteit

Links: Vrijwilligers Fien Boerma en Wies de Bruin halen een dode kraai op. Rechts: Fien met kat Puffy

Elke dag dierendag

De Leidse dierenambulance redt dagelijks katten, konijnen en egels en lijkt af te stevenen op een recordjaar. *Mare* volgde de dienst van biologiëstudent Fien Boerma. 'Ik heb niet eens tijd om verdrietig te worden.'

DOOR ELINE DIRVEN
FOTO'S TACO VAN DER EB

Jal! Vrij!' De dierenambulance schiet de bocht om. Achterin staan lege vervoersboxen, voorin kijken chauffeur Wies de Bruin (67) en biologiëstudent Fien Boerma (22) geconcentreerd naar de weg. Bij iedere kruising herhaalt zich hetzelfde ritueel. Bijrijdster Boerma roept 'Vrij!' terwijl De Bruin optrekt. Ze scheuren de hoek om, rijden de Rijndijk op en remmen voor de deur van een huis waar een doos op krukje staat. De dierenambulance Leiden staat 365 dagen per jaar paraat om dieren in nood te helpen. De Leidse afdeling draait op ruim honderd vrijwilligers en wordt gefinancierd door de omliggende gemeenten en donaties. In 2025 rukte de hulpdienst 5129 keer uit. 'Dit jaar zijn we al over dat aantal ritten heen', legt De Bruin uit. 'En het is pas september.' Boerma rijdt als een van de weinige studenten sinds februari mee met de hulptroepen. 'Ik was megazenuwachtig', bekent ze. 'Maar ook als je iets nog niet kan, word je overal bij betrokken. Heb je nog nooit een lepelaar gevoerd? Maakt niet uit, ze leggen het je uit en binnen *no time* weet je hoe het moet.' Bijna iedere dienst, vandaag van 18.00 tot 22.00 uur, leert ze iets nieuws. 'Ik vond het heel spannend toen ik voor het eerst een zwaan moest vangen. Ik zag eruit alsof ik bij de recherche zat: in vogelgriep-pakken liepen we door een woonwijk, met zwanen in een shopper.' Ze studeert biologie, maar is daar vooral met de microscopische kant van het vak bezig. Buiten haar studie om wil ze juist de andere kant opzoeken. 'Bij mijn ouders hadden we honden, kippen en een kat. Toen ik op kamers

ging, was ik opeens veel minder met dieren bezig.' Ze meldde zich bij het kattenasiel, maar kreeg geen reactie. 'Toen dacht ik: er zit hier ook een dierenambulance, dus waarom niet?' De Bruin is inmiddels een doorgewinterde dierenredder. Het begon 22 jaar geleden toen ze een egel in het water vond, de dierenambulance belde en werd overgehaald om een dienst mee te draaien. 'Dierenambulance Leiden, wat kan ik voor u betekenen?' Centralist Willemijn, verscholen achter een beeldscherm, neemt de telefoon op. In de kazerne aan de Draadbaan in Leiderdorp, boven het vogelasiel, klinkt luid gebelaf. Labradoodle Joep en chihuahua Lucky begroeten iedereen die binnenkomt. Drie doorgezakte banken, grote blikken met koekjes en een half afgemaakte puzzel op tafel geven het gevoel alsof je in iemands woonkamer staat. 'Kijk eens wat ik hier heb', zegt Willemijn. Alsof het de normaalste zaak van de wereld is, trekt ze een baby konijn uit haar shirt. 'Ze is gevonden achter iemands schuur. Ze is wel zwak, ik ga haar naar Delft brengen. Daar kan ze terecht voor de goede zorg.' Tot die tijd gaat het beestje weer terug in haar shirt. 'Zo, daar is het lekker warm'. 'Vrij!' De bus scheurt naar Voorhout waar een vader en twee zoonpjes wachten. Voor hun voeten staat een schoendoos met daarin een theedoek en een piepklein egeltje. Het dier zit opvallend stil. Boerma trekt grote handschoenen aan, pakt het beest voorzichtig op en bekijkt het van dichtbij. 'Het is nog een baby. Ach, er zitten al vliegenuitjes in zijn stekels. Hij moet snel naar het egelcentrum om die eruit

'De eerste keer een zwaan vangen is heel spannend'

te halen, anders gaat hij dood.' Het beestje verdwijnt in een vervoersbox gevuld met kranten. 'Die handschoenen zijn geen overbodige luxe', legt De Bruin uit. 'Egels dragen vaak vlooiën, schurft of vliegenuitjes bij zich.' 'Zielig', vindt Boerma. 'Want ze kunnen namelijk moeilijk zichzelf krabben.' De Bruin: 'Hup, terug de bus in! We moeten door naar een kat!' 'Vrij!' Bij een Leidse flat aan het Granaatplein wachten een vrouw in schort en kindje in pyjama in de deuropening. Al enige tijd zwert er een kat door het gebouw. Bewoners geven hem eten, maar toch lijkt hij steeds magerder te worden. Van paniek is bij de kat weinig te merken. Hij komt zichzelf rustig voorstellen en laat zich zonder moeite door Boerma oppakken. Ze haalt een chipscanner tevoorschijn en beweegt het langs het dier. Meteen verschijnen zijn gegevens. 'Hij heet Puffy! Hé Puff!' Er staat ook een telefoonnummer bij dat ze meteen belt. 'Hi, met Fien Boerma van de dierenambulance. Klopt het dat u de eigenaar van Puffy bent?' De vrouw aan de andere kant van de lijn reageert geschrokken. Ze vertelt dat ze

jaren geleden is verhuisd en de kat bij een verzorgings-tehuis heeft achtergelaten. Dat verzorgingshuis bestaat alleen niet meer en een nieuwe eigenaar is niet te achterhalen. Puffy gaat mee. Het kattenasiel zal proberen een nieuwe eigenaar te vinden. 'Vrij!' De dierenambulance remt bij een huis op de Rijndijk. Te laat: in de doos zit een dode kraai, waarvan de veren uit de kop ontbreken. De vrouw die het dier heeft gevonden komt naar buiten lopen. 'Ja, zielig hè.' 'Altijd zonde', zegt De Bruin als ze de vogel meeneemt. Onderweg vertelt ze dat ze bij dit soort meldingen probeert over te schakelen naar wat er praktisch moet gebeuren. Ook is het belangrijk dat eigenaren of omstanders zo goed mogelijk afscheid kunnen nemen. Boerma herinnert zich haar eerste melding waarbij een kat was overleden. 'Het beestje was op slag dood door een aanrijding. Ik pakte het op om hem mee te nemen en voelde nog het warme, zachte lichaampje. Dat was wel even slikken. Dit was gewoon een kerngezond huisdier van iemand. Maar ik schakel dan direct over naar het geven van hulp, ik heb eigenlijk niet eens tijd om heel verdrietig te worden.' Rond kwart over acht rijdt de ambulance weer het terrein aan de Draadbaan op, waar het gebelaf van Joep en Lucky door de kazerne galmt. Boerma en De Bruin lopen het vogelasiel binnen, zetten dieren in de juiste kooien, schrijven bijbehorende gegevens op briefjes en maken de vervoersbakken schoon. Pas dan is het eindelijk tijd voor koffie. Terwijl Boerma in haar bastognekoek bijt, springt Lucky

bij haar op de bank. 'Hij is gevonden in het water in een plastic zak. Zo erg! Wat bezielt je als je zoiets doet! Een van de vrijwilligers heeft Lucky geadopteerd.' 'Dierenambulance Leiden, wat kan ik voor u betekenen? (...) Oké, goed dat je belt. Onze vrijwilligers zijn nu onderweg!' Boerma en De Bruin kijken elkaar aan. 'Oké, let's go!' Ze draven de trap af en springen de ambulance in. 'Pioenstraat', zegt Boerma. Op straat staan mensen hen al op te wachten, voor hen een omgedraaid kratje van de supermarkt. Boerma en De Bruin lopen er direct op af. Boerma kijkt onder het kratje en ziet het direct, een aangereden meeuw met een gebroken vleugel. 'Bij vogels heb ik altijd hetzelfde riedeltje, eerst de vleugels checken, dan de pootjes en de snavel.' Ze probeert de tegenstribbelende vogel op te pakken. Zijn afwijkende anatomie helpt niet mee. 'Dit ziet er niet goed uit, deze is niet meer de redden', merkt De Bruin op. De meeuw wordt in een doosje meegenomen naar het asiel. 'Hij moet uit zijn lijden worden verlost, dat is de enige manier om hem nog te helpen', zegt De Bruin terwijl ze met de bebloede vogel naar achter loopt. 'Ik vind het niet leuk om te doen. Het zal nooit wennen.' Tegen tien ben beklimmen de vrijwilligers voor de laatste keer de trap richting de thuisbasis. Over een paar minuten zit hun dienst erop. Tenminste, als de telefoon stil blijft. 'Als we nu nog een belletje krijgen, wordt het een latertje', weet Boerma. 'Maar ik wil vroeg opstaan morgen, want ik heb volgende week een tentamen en moet echt gaan studeren.'

Rode cijfers bij FSW (maar ook nog veel onzekerheden)

De begroting van de faculteit Sociale Wetenschappen schiet de komende jaren in het rood. Ook zijn twee nieuwe opleidingen afgekeurd door het ministerie.

DOOR ELSE VAN DER STEEG

In de voorlopige meerjarenbegroting bij de faculteit Sociale Wetenschappen voor 2027-2031 staan veel rode cijfers. De verwachting is dat vier van de vijf volgende jaren worden afgesloten met een tekort.

Die lopen nogal uiteen, met het kleinste tekort in 2029, namelijk 430.000, en het grootste in 2028, van bijna 2,3 miljoen. Maar naar verwachting behaalt de faculteit in 2031 weer een positief resultaat van 280.000 euro, zei controller Rob van Amsterdam onlangs bij de presentatie van de begroting aan de faculteitsraad.

Er is nog veel onzeker over de voorlopige meerjarenbegroting, vanwege verschillende redenen. Zo is de nieuwe CAO-verhoging, die in juli is vastgesteld door de vakbonden, nog niet verwerkt in de begroting. Ook is het 'nog afwachten' welke impact de nieuwe begroting van het ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap zal hebben op de universitaire financiën. Verder zorgt de aanhoudende chaos door het nieuwe administratieprogramma Bas Insite van softwareontwikkelaar Afas voor meer onduidelijkheid: er kan in het systeem niet vooruitgekeken worden op projecten, die daardoor ook niet in de meerjarenbegroting kunnen worden verwerkt (zie kader).

Positief voor de begroting, maar minder positief voor de faculteit, is het feit dat twee nieuw geplande opleidingen van de faculteit door het ministerie zijn afgekeurd, de masteropleiding data science (MADS) en de universitaire lerarenopleiding primair en voortgezet onderwijs (ULPRIVO).

'Omdat deze beslissing pas begin september is genomen, was het voor ons te laat om dit nog in de meerjarenbegroting aan te passen', zei Van Amster-

dam. 'We hebben het met goedkeuring van het college van bestuur voor dit jaar in de begroting laten staan.'

De studies zouden in de eerste paar jaar vooral geld kosten, en pas in latere jaren geld opleveren. Als de doorberekening voor de opleidingen volgend jaar uit de meerjarenbegroting wordt gehaald, valt de begroting dus automatisch een stuk positiever uit, zei Van Amsterdam.

De masteropleiding data science zou een samenwerking worden met andere Europese universiteiten, lichtte vice-decaan Carlijn Bergwerff toe. Daarvoor was officiële erkenning van het ministerie nodig, door middel van een zogeheten Macro Doelmatigheidstoets, maar daar kwam de opleiding niet doorheen. 'Dat is een teleurstelling, want dit had mooie kansen kunnen bieden voor samenwerking op internationaal niveau', aldus Bergwerff. 'De faculteitsraad heeft wel eerder zorgen geuit over instroom en rendabiliteit van de opleiding, die zorgen zijn nu wel weggenomen. Maar we hadden het liever op een andere manier gezien.'

Ook de nieuwe lerarenopleiding werd afgekeurd. 'We zagen echt de meerwaarde om een bijdrage te leveren aan de oplossing van het lerarentekort. Daar gaf de minister ons gelijk in. Ze zei dat er inderdaad behoefte aan was vanuit de arbeidsmarkt, maar ze zagen te veel concurrentie met bestaande opleidingen.' Sinds 2023 hanteert het ministerie strenger beleid met als uitgangspunt dat al bestaande opleidingen in Nederland in principe voldoende zijn.

'Als je met iets nieuws wil komen, moet het zich dus echt onderscheiden van wat er al bestaat', aldus Bergwerff. 'In de komende jaren zullen er minder achttienjarige zijn dan tien jaar geleden, dus ook met kleinere groepen studenten moet iets betaalbaar blijven. Maar het was niet ons beleid. Onze insteek was dat dit van toegevoegde waarde zou zijn omdat we een andere doelgroep zouden bedienen. Maar het is wat het is.'

Hoe kraak je de code van een geheimtaal?

Overal ter wereld verzinnen mensen geheimtalen. De Noorse taalkundeprofessor Martin Krämer verzamelt en ontcijfert ze. 'Soms is het echt taal van gangsters, niet de makkelijkste kring om binnen te komen voor een hoogleraar van middelbare leeftijd.'

DOOR MARCIËLLE VAN DER KRAAN

Taxichauffeurs in Mandal, het zuiden van Noorwegen, spraken in de jaren twintig van de vorige eeuw geregeld onderling de zelfbedachte geheimtaal Smoi. Als ze prijzen wilden bespreken of wilden delen wat ze van hun passagiers vonden, veranderden zij bestaande woorden, zodat hun klanten niet konden meeluisteren.

'Geheimtalen zijn altijd vervormingen van gewone talen', vertelt Martin Krämer, hoogleraar taalkunde aan de Universiteit van Tromsø. 'Soms worden lettergrepen verwisseld, klanken verplaatst of stukjes aan woorden toegevoegd.' Tijdens de Duitse bezetting kwam de geheimtaal van de taxichauffeurs opnieuw van pas. 'Smoi werd toen ook bij anderen populair. Soms was het essentieel dat de Duitse bezetters niet konden begrijpen wat je zei. Ook Bakvendt, een tweede geheimtaal uit het zuiden van Noorwegen, werd gebruikt. Tegenwoordig zijn er nog maar een paar oude mannen in Mandal die deze talen spreken.' Smoi is moeilijk te ontcijferen, zegt Krämer. Er zijn namelijk geen vaste regels waarmee woorden worden vermomd. Neem het Noorse *faren*, 'de vader'. In Smoi wordt dat *raffen*: de beginklanken van de twee lettergrepen wisselen van plaats.

'Je kunt bijvoorbeeld de volgorde van lettergrepen omdraaien: je neemt de laatste lettergreep en zet die vooraan. Maar je kunt ook alleen medeklinkers of delen van lettergrepen met elkaar verwisselen. En die verschillende manieren kun je vervolgens weer combineren. Je kunt zelfs een deel van het woord niet uitspreken. Dus dan wordt het Noorse *fyskaren*, 'de Duitsers, *skeran*'. Naast Smoi bestaat ook Double-Smoi. 'Dan neem je een Smoi-woord en dan voer je daar nog een keer een verandering op uit.' Zo kan *raffen* nog een keer worden vermomd door de twee lettergrepen om te draaien: *fenraff*. Voor een buitenstaander wordt het daardoor behoorlijk puzzelen. 'Je weet nooit welke strategie bij welk woord is gebruikt, of dat iemand misschien twee of drie strategieën op hetzelfde woord heeft toegepast. Dan wordt het echt moeilijk om te begrijpen wat iemand zegt.' Ook de gesprekspartner moet soms puzzelen om te achterhalen wat er met het oorspronkelijke woord is gebeurd. 'Maar veel woorden hebben een vaste vervorming gekregen. Het Noorse woord voor vis, *fisk*, wordt bijvoorbeeld *skifsk*. Dat is de vorm die je moet gebruiken. Voor dat soort woorden weten sprekers gewoon wat de juiste vorm is en

hoeven ze niet iedere keer opnieuw de bewerkingen ongedaan te maken.' Naast Smoi spreken de oude mannen van het Noorse Mandal ook Bakvendt. 'Bij Smoi kunnen verschillende lettergrepen binnen een woord met elkaar van plaats wisselen. Bij Bakvendt gebeurt dat tussen verschillende woorden binnen een zin. Je kunt bijvoorbeeld de beklemtoonde lettergreep van het ene woord verwisselen met die van een woord dat later in de zin komt.' Dat klinkt bijna onmogelijk om nog te ontcijferen. 'Dat dacht ik ook toen ik het voor het eerst zag. Maar als je heel snel praat, kan het gebeuren dat je in je hoofd al vooruitloopt op iets wat later in de zin komt en dat per ongeluk in een eerder woord stopt. Dan is het een verspreking. Bij Bakvendt gebeurt zoiets expres, en de hele tijd.' Zelf beheerst de taalkundige de geheimtalen die hij onderzoekt niet. 'Ik doe hier al een paar jaar onderzoek naar en spreek zelf meerdere gewone talen, maar dit lukt me niet. Het kost me ontzettend veel tijd om iets in een van deze talen te maken, ook al ken ik de regels. Sommige mensen lijken meer aanleg te hebben om zulke talen te leren.'

Geheimtalen zijn niet alleen een Noors verschijnsel. Krämer kent voorbeelden van vrijwel elk continent. 'Er is altijd wel ergens een groep kinderen dat een woordspelletje bedenkt. Vaak denken ze dat het grappig is en dat niemand ze begrijpt, maar ze verbergen er meestal niet veel mee. Maar je vindt het ook wel in subculturen. Ik kwam laatst geheimtaal tegen bij Italiaanse gangsterrappers. Ze verwerken de vervormde woorden zelfs in hun teksten. Het is ook een manier om te laten zien dat je bij een bepaalde groep hoort.' Dit soort geheimtalen is alleen wat lastiger te onderzoeken dan andere. 'Het zijn soms ook daadwerkelijk gangsters die zich bezighouden met drugshandel, en niet alleen mensen die doen alsof. Dat zijn natuurlijk niet de makkelijkste sociale kringen om binnen te komen, zeker niet voor een hoogleraar van middelbare leeftijd.' Hoewel de talen verzonnen zijn, lijken ze toch gebonden aan bepaalde grenzen. 'Ze zijn meestal afhankelijk van de taal waarop ze gebaseerd zijn en volgen ook veel van de beperkingen van die taal. Heel zelden gaan ze verder dan wat in de oorspronkelijke taal mogelijk is.' Samen met een collega verzamelde Krämer inmiddels bijna

honderd geheimtalen in een database. Daarbij kijkt hij niet alleen naar welke manieren mensen gebruiken om taal te vervormen, maar ook naar welke mogelijkheden opvallend genoeg ontbreken. 'We hebben bijvoorbeeld nog geen geheimtaal gevonden waarin iedere klank systematisch door een andere klank wordt vervangen. Terwijl je zoiets bij geheimschrift juist zou verwachten.' Niet alleen wetenschappers proberen de codes van geheimtalen te kraken, ook de FBI deed dat. 'Ze hadden ooit een speciale afdeling met taalkundigen die geheimtalen analyseerden. Die konden van pas komen bij het af luisteren van telefoongesprekken van criminelen of gesprekken van gevangenen. Sommige van die talen waren iets te simpel en daardoor vrij gemakkelijk te kraken.' Dat mensen daarbij terugvallen op dezelfde taalkundige bouwstenen, vindt Krämer interessant. 'We zien dezelfde structuren terug in talen over de hele wereld. Een lettergreep lijkt bijvoorbeeld een belangrijke eenheid te zijn, of je nu naar het Japans, Tagalog, Duits of Noors kijkt. Dat zijn precies de onderdelen waarmee mensen in geheimtalen gaan spelen. Het geeft een inkijkje in de menselijke geest.'

De Chinese film *Hidden Letters* (2022) gaat over twee millennials die Nüshu bestuderen, een taal waarin vrouwen onderling communiceerden over mannelijke onderdrukking

Scherpe geest van de Sterrewacht

Ook buiten de universiteit was Frank Israel (1946 – 2026) een vertrouwd en toegankelijk gezicht van de sterrenkunde.

DOOR IGNAS SNELLEN

Op 18 september is prof. dr. Frank Israel op 79-jarige leeftijd overleden. Hij laat zijn vrouw Isa en kinderen Marinus en Adriana achter. Frank was meer dan een halve eeuw verbonden aan de Leidse Sterrewacht. Hij was een markante en erudiete persoonlijkheid, een scherp debater, en zeer gewaardeerd en geliefd onder collegae.

Frank is op 31 december 1946 in Delft geboren en bezocht het Stedelijk Gymnasium in Assen waar hij in 1965 het eindexamen afrondde. Al vroeg was hij gefascineerd door ruimtevaart en schreef hij regelmatig bijdragen in amateurtijdschriften. Frank studeerde daarna sterrenkunde in Leiden en deed zijn promotieonderzoek bij professor Harm Habing naar radio-waarnemingen van geïoniseerd gas. Na zijn promotie in Leiden in 1976 werkte hij van 1977 tot 1980 in de Verenigde Staten bij het Owens Valley Radio Observatory, verbonden aan Caltech in Pasadena. Daarna keerde hij terug naar Nederland om bij ESA/ES-TEC in Noordwijk te werken, waar hij zich onder meer bezighield met millimeter- en submillimeteronderzoek aan moleculair gas.

Halverwege de jaren tachtig keerde hij terug naar de Leidse Sterrewacht, waar hij een lange onderzoekscarrière opbouwde. In 2005 werd hij benoemd tot hoogleraar en werd hij opleidingsdirecteur sterrenkunde. Hij gaf vele generaties studenten college en begeleidde verschillende promovendi die later zelf hun weg in het vakgebied vonden.

In 2012 ging Frank met emeritaat, maar dat betekende geenszins het einde van zijn betrokkenheid bij de Sterrewacht. Ook daarna was hij er een vertrouwd gezicht, zette hij zijn onderzoek en publicaties voort en hield hij een nauwe band met de Leidse sterrenkunde. Al tijdens zijn promotieonderzoek leverde Frank een belangrijke bijdrage aan ons begrip van stervormingsgebieden. Hij ontwikkelde het zogenoemde blister model, waarin jonge, zware sterren vlak bij de rand van een grote wolk van gas en stof ontstaan en het omringende gas verhitten en naar buiten laten stromen. Dit model verklaarde eigenschappen van lichtende gasniveaus die tot dan toe moeilijk te begrijpen waren.

Ruim veertig jaar later liet een NASA-visualisatie van de Orionnevel vrijwel precies de structuur zien die Frank en zijn collega's destijds hadden voorspeld.

In zijn latere onderzoek richtte Frank zich vooral op de vraag hoe sterren ontstaan uit gas en stof, en hoe dat proces verloopt in andere sterrenstelsels dan onze eigen Melkweg. Daarbij onderzocht hij onder meer de Magelhaense Wolken (kleine nabije sterrenstelsels) en de centrale gebieden van grotere sterrenstelsels. Een belangrijk deel van zijn werk ging over de manier waarop astronomen de hoeveelheid moleculair gas in zo'n sterrenstelsel kunnen bepalen. Dat gas, voornamelijk bestaande uit waterstof, is de grondstof waaruit nieuwe sterren worden gevormd, maar is zelf moeilijk rechtstreeks waar te nemen. Daarom gebruiken astronomen vaak koolstofmonoxide, CO, als een soort peilstok.

Frank liet zien dat die relatie veel minder eenvoudig is dan vaak werd aangenomen: in sterrenstelsels met een andere chemische samenstelling of een sterker stralingsveld kan veel moleculair waterstof aanwezig zijn zonder dat dit duidelijk zichtbaar is in CO. Zijn onderzoek heeft daarmee in belangrijke mate bijgedragen aan een beter begrip van de omstandigheden waaronder sterren ontstaan, en van de manier waarop gas en stof de ontwikkeling van sterrenstelsels bepalen.

Frank was bovendien een observationeel astronoom. In de loop van zijn carrière werkte hij met vrijwel alle belangrijke generaties radio-, millimeter- en vooral submillimeter telescopen, van SEST en JCMT tot Herschel, APEX en later ALMA. Hij volgde de snelle ontwikkeling van het vak op de voet, steunde de ontwikkeling van nieuwe faciliteiten, en wist nieuwe waarnemingsmogelijkheden steeds te benutten voor onderzoek aan een grote verscheidenheid aan sterrenkundige objecten.

Die brede ervaring met waarnemingen, instrumen-

ten en uiteenlopende soorten sterrenstelsels was kenmerkend voor zijn wetenschappelijke loopbaan. Hij bleef tot op het laatste zelf zijn eigen data analyseren en publiceren.

Vrienden en collega's zullen zich Frank herinneren om zijn scherpe blik op de wetenschap en de wereld om hem heen, en om de vaak rake en soms heerlijk uitgesproken bespiegelingen die daarbij hoorden. Tegelijk was hij een verhalenverteller, met een schat aan herinneringen aan zijn lange loopbaan en vele reizen. Juist die combinatie van wetenschappelijke gedrevenheid en persoonlijke verhalen maakte hem voor velen tot zo'n vertrouwd en markant lid van de Sterrewachtgemeenschap.

Franks kritische blik kwam ook tot uiting in zijn jarenlange betrokkenheid bij Stichting Skepsis, waarvan hij voorzitter was. Hij hechtte sterk aan kritisch denken en aan het zorgvuldig toetsen van beweringen aan feiten en bewijs. Ook buiten de wetenschap vond hij het belangrijk om onbewezen claims kritisch te bevragen en het publieke debat daarover aan te gaan. Daarbij schuwde hij de discussie niet, ook wanneer die fel werd en hem soms persoonlijk raakte. Dat deed hij op de manier die velen van hem kenden: scherp, principieel en met gevoel voor humor.

Frank deelde zijn passie graag met een breed publiek. Hij gaf veel publiekslezingen en nam zichtbaar plezier in het vertellen over het heelal, nieuwe ontdekkingen en de vragen die de sterrenkunde oproept. Ook was hij medeoprichter van Space Expo in Noordwijk, waar hij zich inzette voor publieksactiviteiten rond ruimteonderzoek. Voor veel mensen buiten de universiteit was hij zo een vertrouwd en toegankelijk gezicht van de sterrenkunde.

Hij had daarnaast een grote belangstelling voor de geschiedenis van het vak, en in het bijzonder voor die van de Leidse Sterrewacht en de Oude Sterrewacht. Als medeoprichter van de Stichting Behoud Leidse Sterrewacht was hij betrokken bij de restauratie van dit iconische gebouw.

Hij verdiepte zich graag in de mensen, instrumenten en gebeurtenissen die de ontwikkeling van het vak hadden gevormd en schreef daar ook over. Die historische belangstelling vormde voor hem een vanzelfsprekend onderdeel van zijn verbondenheid met de Leidse sterrenkunde. Met zijn brede kennis en sterke geheugen wist hij die verhalen bovendien vaak op een persoonlijke en beeldende manier door te geven aan collega's en studenten.

Frank Israel was zozeer aanwezig op de Sterrewacht, dat je zijn kenmerkende gestalte en korte lachje elk ogenblik verwachtte. Helaas voor ons allen, dat zal niet meer zo zijn. We gaan Frank allemaal enorm missen.

Ignas Snellen is hoogleraar observationele astrofysica

Hoe kwamen Egyptische kralen in Elst?

In Middeleeuwse graven teruggevonden kralen waren niet alleen van de elite maar ook van het gewone volk, zegt archeoloog Mette Langbroek. 'Als er weer een kraal opduikt in Goirle of *all places* krijg ik nog altijd kippenvel.'

DOOR ELSE VAN DER STEEG

Kralen uit de *dark ages* werden lange tijd onbelangrijk gevonden, zegt archeoloog Mette Langbroek. Voor haar promotieonderzoek doorzocht ze een database met zesduizend grafvelden uit de Merovingische tijd (van circa 450 tot 750 na Christus). 'In 75 procent van de publicaties wordt er met geen woord over gerept.' Archeologen waren altijd vooral geïnteresseerd in zogeheten fibula's, een soort broches van edelmetaal. 'Antiquairs zagen dat als kostbare spullen om te verkopen. Kralen waren niet zo boeiend. De gedachte, was: het zal wel aardewerk zijn.' Maar niets blijkt minder waar, aldus Langbroek. 'De kralen zijn gemaakt van glas. En glas komt in de zesde eeuw

bijna altijd uit Egypte en het Levantijnse kustgebied.' Hoe, vroeg ze zich af, komt dat vervolgens terecht in graven van gewone boeren in Lent, Elst en Wijchen? De Merovingische tijd is nogal mysterieus. 'Niemand kent die periode goed, want het is na de Romeinen en voor Karel de Grote. Op de middelbare school leer je er alleen dat Willibrord het christendom komt brengen. Op een gegeven moment komen de Pippiniden en Karolingen met Karel de Grote en toen was alles weer goed.'

Veel te kort door de bocht, vindt Langbroek, maar niet onlogisch: de Romeinen en de Karolingen documenteerden veel. Maar uit de Merovingische tijd ontbreken schriftelijke bronnen meestal. 'Geschreven bronnen gaan tot Noord-Frankrijk en af en toe wordt er een plaats in België genoemd. Maar hoe het bij ons zat? We weten hoe de boerderijen er ongeveer uitzagen, maar over ontmoetingsplaatsen weten we eigenlijk niets.'

De archeologische desinteresse hielp aanvankelijk ook niet. 'Opgravingen van honderd jaar geleden gingen vaak door de Middeleeuwse lagen heen om bij de Romeinse beschavingen te komen.' Analyses uit de negentiende eeuw hebben het beeld van de Merovingische tijd ook 'platgewalst', zegt Langbroek. 'Als er een zwaard in een graf ligt, is dat de hoofdmans', vat ze samen. 'Degene die ernaast ligt met een bijl is zijn knecht. Volgens het negentiende-eeuwse narratief was het een tijd van koningen, vrije mensen en slaven. Of dat echt zo was, daar hebben we nu weer debatten over. Maar de gedachte dat men op een houtje zat te bijten in de periode tussen de Romeinen en de Karolingen klopt niet, het waren ondernemende mensen.' En dat is ook niet gek. 'De Romeinen hadden een wereldnetwerk. Natuurlijk is dat niet zomaar verdwenen als ze vertrekken. Het is onzin dat niemand ineens meer weet waar de route ligt, en bij welke rivier je linksaf moet slaan.'

Dat er internationale uitwisseling plaatsvond, was al wel bekend. 'We konden van bepaalde munten bijvoorbeeld zien dat ze uit Byzantium moesten komen. Maar het werd altijd geïnterpreteerd als iets waarover alleen de elite controle had. Die kralen laten zien dat het ook onderdeel was van het leven van "gewone" mensen.'

Ze laat een afbeelding zien van een grotere kraal uit Egypte die is gemaakt van plakjes mozaïekglas met bloemenpatronen, een enorm arbeidsintensief proces. 'Dit is echte glaskunst, en dat vind je gewoon in Elst of Hilvarenbeek. Sommige archeologen zeggen dan: "Ja, maar dit is een Ferrari, geen Opel Corsa." Maar is dat zo, als het in het graf van een gewone boer ligt? Als je weer een grafveld opent en er ligt een meisje van vijf met een kralen uit India om haar nek, ontdek je: dat elite-narratief klopt niet.' Dat die uitwisseling op zo'n schaal gebeurde, is nieuwe informatie. 'Dit is heel spannend. De helft van de vrouwen uit de zesde eeuw ligt in een graf met de wereld om hun nek. Er zijn bovendien ook kralen van Egyptisch glas gevonden in Korea en Japan, die ook vaak in Merovingische graven voorkomen. Waarom heeft niemand het hier over?' Het valt volgens haar te verklaren waarom veel kralen werden aangevoerd uit het buitenland. 'Nadat de Romeinen waren vertrokken bleven er weinig mensen in het huidige Nederland wonen. Pas aan het eind van de vijfde eeuw zie je dat er weer meer wordt gewoond en begraven. In de loop van de zesde eeuw zie je aan de toename van het aantal grafvelden dat het land voller loopt.'

'Het was een *settler society*. Mensen waren bezig het land weer bewoon- en bewerkbaar te maken en contacten te zoeken. Dan heb je niet genoeg mensen om kralen te gaan maken. Richting het einde van de zesde eeuw, als het land volloopt, zie je dat er ook hier wordt geproduceerd. Het gaat altijd in golfbewegingen.' Om de chemische samenstelling te onderzoeken moesten

er 2500 kralen naar Orléans. 'Dat ging met hetzelfde verzekerde kunsttransport als van het Rijksmuseum van Oudheden. Naast de grote standbeelden en dure schilderijen stond ik met mijn kartonnen doosjes met zorgvuldig ingepakte kralen. Ze hebben het tussen de chauffeur en de bijrijdersstoel gezet.'

Uit het onderzoek kwam 'dat een bepaald type kraal uit één graf vaak een chemisch groepje vormt, terwijl datzelfde type kraal wat in een ander graf ligt, net in een ander stukje van die grafiek valt.' Ze legt uit: 'Dat betekent dat de kralen uit één kralensnoer vaak van één maakmoment zijn, of ze nou in Egypte of Europa werden gemaakt, en niet één voor één zijn verzameld.'

Aan die snoeren zitten vaak kralen uit verschillende landen: één ketting kan bestaan uit een mix van kralen uit India, Egypte en Europa. Ergens moeten al die stromen kralen dus samengekomen zijn om geregen en daarna weer verspreid te worden. Heeft ze enig idee waar dat gebeurd kan zijn? 'Nee. Misschien namen ze oude Romeinse systemen over, of juist niet. Het kan dat ze regelmatig op een bepaalde plek afspraken. We weten uit geschreven bronnen dat dat in de Late Middeleeuwen wel gebeurde. Maar archeologisch bewijs is er niet voor, dus dan ga je lucht kastelen bouwen.' Vanaf januari stuurt ze een internationaal team aan met kralenexperts van verschillende Europese universiteiten om te reconstrueren hoe dat handelsnetwerk in elkaar zat. Een ander deel van het project zal zich richten op ontmoetingsplekken uit die tijd. 'Er was echt een wereldnetwerk in de zesde eeuw. Ik krijg er nog steeds kippenvel van, als er weer een Egyptische kraal opduikt, in Goirle of *all places*. Dan denk je toch: hoe dan?'

Mette Langbroek, *Worlds on a string*. Promotie was 17 september

MARETJES

De prijs voor een Maretje bedraagt €9,- per 30 woorden, opgegeven via redactie@mare.leiden-univ.nl uiterlijk t/m maandag 16.00 uur. Maretjes aangeboden voor commerciële doeleinden worden niet geplaatst, evenmin als Maretjes waarin zaken worden aangeboden die de waarde van €4.500 te boven gaan

Maretjes-extra zijn bedoeld voor semi-commerciële instanties. De prijs voor een Maretje-extra is €23,- incl. BTW voor elke vijftig woorden. U kunt deze advertenties uiterlijk op de vrijdag vóór het verschijnen van Mare opgeven bij Bureau van Vliet b.v., Wateringweg 129, 2031 EG Haarlem, | +31 (0)23-5714745, info@bureauvanvliet.com

COLOFON

Mare: Rapenburg 38, 2311 EX Leiden
Postbus 9500 2300 RA Leiden
Telefoon 071-527 7272
E-mail redactie@mare.leidenuniv.nl of weekbladmare@protonmail.com
Website mareonline.nl
Twitter @weekbladmare
Mastodon @weekbladmare@mastodon.online
Bluesky @mareonline.nl
Instagram @weekbladmare
Facebook: Leids Universitair Weekblad Mare
De redactie is op vrijdag gesloten.
Oplage circa 3.000

Hoofdreductie:

Frank Provoost:
frank.provoost@mare.leidenuniv.nl

Redactie:

Vincent Bongers
v.bongers@mare.leidenuniv.nl
Marcjelle van der Kraan
m.w.s.van.der.kraan@mare.leidenuniv.nl
Sebastiaan van Loosbroek
s.p.van.loosbroek@mare.leidenuniv.nl
Mark Reid
m.a.reid@mare.leidenuniv.nl
Eise van der Steeg
e.h.van.der.steeg@mare.leidenuniv.nl
Vincent de Groot (stagiair)
Eline Dirven (stagiair)

Medewerkers:

Emiel Beinema | Lente van den Berg | Lisa Boshuizen | Remco Breuker | Carmen Brouwer | Tirza de Graaf | Lorenzo Gerritsen | Valérie Krah | Henrik Laban | Marieke Nolten | Giselle Maria Timmers | Renske Veldman

Art direction en vormgeving:

Marcel van den Berg, joostmarcellis.nl

Fotografie:

Taco van der Eb | Marc de Haan

Illustraties:

Bas van der Schot | Silas.nl

Drukwerk:

Rodi Rotatiedruk, Broek op Langedijk

Advertenties: Bureau van Vliet b.v., Wateringweg 129, 2031 EG Haarlem, Telefoon 023 - 571 47 45, E-mail sales@bureauvanvliet.com bureauvanvliet.com/advertentie/Weekblad

Redactieraad:

Kutsal Yesilkagit (voorzitter) | Alexander Pleijter (secretaris) | Annemarie Drahmann | Nour Eldin Emara | Rosanne Hertzberger | Hermelijn Smits

@WeekbladMare

CULTUUR

Eva Besnyö, Zelfportret met Rolleiflex camera, Berlijn, 1931

Doodgewoon bijzonder

Het werk van fotograaf Eva Besnyö, nu te zien in Fotomuseum Den Haag, zit vol met subtiele vervreemdende elementen. Ze speelt met ruimte waardoor alles net niet lijkt te kloppen. ‘De camera, dat is mijn geliefde.’

DOOR VINCENT BONGERS

Op een zwartwit foto kijkt een jonge vrouw omhoog terwijl ze haar Rolleiflexcamera voor haar borst houdt. Het is een strak beeld. Ze heeft iets strengs over zich terwijl ze afdrukt. Vlak naast dit zelfportret uit 1931 van de Nederlands-Hongaarse fotograaf Eva Besnyö (1910-2003) hangt een andere foto uit hetzelfde jaart die een totaal ander licht op haar werpt. Op dat zelfportret hangt ze voorover, en kijkt neer op haar camera. Haar wilde haren domineren het frame wat haar een beetje doet lijken op The Cure-zanger Robert Smith of zelfs Edward Scissorhands. Het lijkt haast een *gothic* negatief van het eerste zelfportret. De twee foto's zijn te zien op de expositie *De bevrijde camera* in het Fotomuseum Den Haag. De Joodse Besnyö werd in 1910 geboren in Boedapest, dat redelijk welvarend was totdat het keizerrijk Oostenrijk-Hongarije na de Eerste Wereldoorlog instortte. Voor met name Joodse vrouwen waren er niet veel mogelijkheden om zich te ontplooiën in het steeds antisemitischer wordende Hongarije, maar Besnyö groeide op in een betrekkelijk progressief gezin. Toen ze een jaar of vijftien was, kreeg ze van haar vader een Kodak Brownie, een eenvoudige camera die voor een explosie van creativiteit zou zorgen.

‘Het was eigenlijk de bevrijde camera’, zei ze daar zelf over in 1976. ‘Wat je zag en wilde uitdrukken, dat fotografeerde je zoals je wilde.’ In het eerste beeld van de tentoonstelling, komen veel elementen van haar werk samen. Op de foto uit 1929 zijn de silhouetten te zien van Besnyö en haar zus Magda. De stenen waarop hun schaduw valt, vormen een raster van lijnen die voor een vervreemdend effect zorgen. De vingers van de zussen raken elkaar, waardoor er een contrast ontstaat tussen warme menselijkheid en strakke geometrische vormen. Dat keert in veel van de foto's van Besnyö terug. Het is weliswaar onmiddellijk duidelijk wat je ziet, maar vaak speelt ze met de ruimte van het tafereel, waardoor er iets niet helemaal lijkt te kloppen. Een van haar bekendste foto, uit 1931, is die van een jongen die een contrabas meezult op zijn rug. Het instrument is groter dan de jongen, zit onder het stof en is beschadigd. Hij loopt op een zandweg, aan beide kanten is een bomenrij te zien. De jeugdige muzikant wordt haast het verdwijnpunt aan de horizon ingezogen. Al snel liet de ambitieuze Besnyö Hongarije achter zich en vertrok ze in 1930 naar Berlijn, dé culturele hotspot in die periode, voordat de nazi's daar rigoreus een eind aan maakten. Haar foto van de Starn-

Eva Besnyö, Starnberger Strasse Berlijn, 1931

berger Straße is op de expositie opgeblazen tot muur vullend formaat. Die keuze is begrijpelijk, want het werk raakt de essentie van haar werk. Het beeld van een doodgewone straathoek met een Konditorei, reclamezuil, stilstaande auto en wat mensen wordt horizontaal doormidden gekliefd. De onderkant baadt in het zonlicht, de bovenkant is grijs. Alle schaduwen zijn lang uitgesmeerd op het trottoir en de weg. Het dertien in dozijn-kruispunt groeit uit tot een enorme ruimte en krijgt een compleet andere uitstraling. De foto past in de internationale stroming van ‘Nieuwe Fotografie’ die de wereld op een experimentele manier toont, maar toch dicht bij de werkelijkheid blijft. Besnyö dompelt zich niet onder in surrealisme en absurdisme.

Naast het spelen met ruimte staan ook portretten centraal in haar werk. In Duitsland maakte ze close-ups van vrouwelijke kunstenaars met een feministische twist. Actrice Hedi Heising kijkt haast spottend in de lens: ze laat zich door niemand vertellen hoe ze moet leven. Vanwege de dreiging van de nazi's moest Besnyö het bruisende Berlijn verlaten en ze vertrok met haar geliefde, cineast en fotograaf John Fernhout naar het veel burgerlijkere Nederland. Fernhouts moeder was de beroemde schilderes Charley Toorop. Zij vormde het middelpunt van een kring kunstenaars in Bergen. Besnyö maakte veel portretten van hen. Vanwege haar gevoel voor ruimte werd ze een veelgevraagd fotograaf voor architecten. Twee foto's die ze maakte van een zomerhuis vallen op. Het zicht op het gazon vanuit de woonkamer is typisch Besnyö: een plant en de ramen van de serre werpen lange schaduwen op de vloer en de kamer lijkt haast een zaal te worden. Unheimisch is het beeld van het huis in het donker. Alle lichten staan aan, maar er is geen mens te zien. Het lijkt een *still* uit een horrorfilm. Ze had tegelijkertijd ook oog voor de grimmige kant van de maatschappij en toonde de impact die de economische crisis in de jaren dertig had op Nederland. Een grote groep werklozen, op de rug gefotografeerd, staat in de rij bij een stempellokaal voor een uitkering. Dat een van de mannen zich omdraait en in de lens kijkt, maakt het beeld nog krachtiger. De Tweede Wereldoorlog maakte een einde aan haar internationale opmars als topfotograaf. Als Joodse moest ze onderduiken. Haar vader kwam om in Auschwitz. Met grafisch ontwerper Wim Brusse kreeg ze na de oorlog twee kinderen. Ook aan die relatie kwam een einde. “De camera, dat is mijn geliefde”, vertelde ze een keer tegen me”, zegt fotograaf en biograaf Willem Diepraam in een korte documentaire die op de tentoonstelling te zien is. Het traditionele idee dat vooral de vrouw voor de kinderen moest zorgen stond op gespannen voet met Besnyö's feministische idealen en de wens om zich weer op haar carrière te storten. Het is dan ook niet verwonderlijk dat ze in de jaren zeventig de huisfotograaf werd van actiegroep Dolle Mina. Op een foto zijn drie wit geschminkte vrouwen te zien die zich verzetten tegen strenge abortuswetgeving. ‘Terug naar de breinaald’, staat er op de protestborden om hun nek. In een documentaire uit 2002, een jaar voordat Besnyö zou overlijden, is te zien hoe haar archief wordt verhuisd naar een instituut. ‘In een uur is alles weg, wat ik in zeventig jaar heb gedaan’, verzucht ze in haar woonkamer zonder te blijven hangen in nostalgie. ‘Ik vind het fijn dat het weg is, dan wordt er tenminste iets mee gedaan, althans dat hoop ik.’

Eva Besnyö, *De bevrijde camera*. Fotomuseum Den Haag, t/m 31 jan 2027. € 18,50 (studenten € 8,50)

‘Als het 16:16 uur is trekken we een bak’

DOOR VALÉRIE KRAH
FOTO TACO VAN DER EB

Huis: ‘2e bv’, dubbelgemengd huis van Augustinus en Quintus
Oppervlakte: 12 m²
Huur: 380 euro
Bewoners: 25

Hoe is het om in een voormalig hospice te wonen?

‘Ik weet nog dat ik bij mijn hospi eerst een klein welkomstpraatje kreeg en dat hoorde. Ik dacht: is dit een grap of echt? Toen vertelden de bewoners ons dat het lijkenhuisje nog in de tuin staat.’

Het lijkenhuisje?

‘Daar werden overledenen tijdelijk opgeslagen. Het is nu een rommelhok. De deur gaat niet helemaal goed dicht en

in de winter klappert die best wel. Als je aan de kant van de tuin slaapt, hoor je dat best hard.’

Dat klinkt best griezelig en er hangt hier ook nog best een lijkengur.

Krijg je hier nooit koude rillingen?
‘Nee, dat niet, haha. Maar helaas is onze kat vorige week overleden. We moesten haar tijdelijk op een koele plek opbaren in verband met ongedierte dus hebben we haar maar in de koelkast van het lijkenhuisje gelegd. Toen viel alles wel weer een beetje op zijn plek.’

Wat is de geschiedenis van het gebouw?

‘Het is gesticht in 1616, dus altijd als het

16:16 uur is dan feliciteren we elkaar of trekken we een bak. Het is in eerste instantie opgericht als hofje, geschonken door rijke mensen aan de stad. We staan nog altijd op een erfgoed-website met een lijst van Leidse hofjes, waardoor er af en toe toeristen aanbellen met de vraag of ze even mogen kijken. Meestal laten we ze wel binnen, maar dan reageren ze dat ze dit niet hadden verwacht. ‘Rond 1960 is het langzamerhand een studentenhuus geworden: als er iemand doodging, kwam er een jong persoon voor in de plaats.

‘Er zijn twee verdiepingen en twee lange gangen in een u-vorm met in het midden de tuin. Doordat het gebouw omringd wordt door gangen voelt die soms echt als een speeltuin. We hebben vijf douches en vijf wc’s, dus dat is met zijn vijftientig wel te doen. Op de bovenste verdieping is nog een keukentje waar je met vrienden kan eten en chillen. Bijna alle kamers zijn identiek, behalve drie wat grotere kamers met een eigen keukentje. En de sjaarskamer is wat kleiner.’

Je woont in hartje Leiden, hoe bevalt dat?

‘We zitten heel centraal, dat is echt lekker maar dat heeft ook zo z’n nadelen.’ Huisgenoot Mandy plakt folie op de ramen: ‘Ik vind het eng als mensen naar binnen kijken, er lopen constant mensen langs en in de avond zijn dat soms ook wel rare mensen.’

Sterre: ‘In de omgeving heb je bijvoorbeeld veel coffeshops en een aantal cafés waar bepaalde types op afkomen, wat soms wel een beetje eng kan zijn. Er was zelfs vorige week een steekpartij voor de deur.’

Heb je met zoveel huisgenoten genoeg privacy?

‘Je kan je terugtrekken op je kamer, maar er zijn altijd mensen in de tuin of fusie. Ik vind de drukte wel gezellig. Ik kom zelf uit Doetinchem en dat is wel een eind weg, maar omdat er altijd mensen zijn omdat het zo’n groot huus is, voelt het net als een familie.’

COLUMN | RENSKÉ VELDMAN

Waarom banjer ik als antisociale Gen-Z’er langs mijn medemens?

Met in mijn ene hand een veel te dure koffie en in mijn andere een overvolle boodschappentas loop ik door het centrum. Mijn zonnebril beschermt me tegen de felle zon. Door mijn oortjes schallen de uithalen van Tina Turner.

Met zes kilometer per uur wandel ik iedereen voorbij, want wat kan ik me toch ergeren aan langzame mensen. Een oudere dame zit voor haar woning een sigaret te roken. ‘Ziende blind en horende doof’, roept ze me toe wanneer ik voorbijloop. In eerste instantie voel ik ergernis. Waarom denkt een ander commentaar te moeten leveren op hoe ik nogal onhandig een zware boodschappentas thuisbreng? Mag ik niet gewoon met muziek en koffie genieten van mijn vrije ochtend? Eenmaal thuis, nadat ik me ontdaan

heb van die hele uitrusting, daagt het besef dat het toch wel heel grappig was, en dat ze misschien een punt heeft. Want waarom banjer ik eigenlijk volledig afgesloten op standje maximaal langs mijn medemens?

Misschien moet ik gewoon even wennen aan een nieuwe omgeving. Want na jaren studeren en wonen in het centrum van Den Haag, verruilde ik afgelopen maand mijn Haagse woontoren voor een kamertje in Leiden.

Den Haag is een geweldige stad, maar ik ben er wel gewend geraakt aan de anonimiteit van een druk centrum. Niemand groette elkaar in de lift van mijn flat, laat staan dat een vreemde zich op straat om een ander bekommerde. Het was dus een leuke verrassing toen ik in Leiden door onbekenden werd begroet, en dat mijn burens zelfs een praatje maakten.

Sindsdien bevind ik mij in de idyllische eerste weken van een nieuwe liefde. En zoals dat gaat, viel ik eerst voor het ideaalbeeld van Leiden. Ik zag wat ik wilde zien: een gezellige, kleine stad met eindeloze grachten en bruggetjes waar studenten voor hun huus in de zon zitten. Een plek waar iedereen elkaar lijkt te kennen, en andere mierzoete beelden. Ik vond het allemaal prachtig.

‘In de lift van mijn flat groette niemand elkaar, nu zegt iedereen wat’

Maar op een gegeven moment is het nieuwe er wel af. De eerste scheurtjes worden zichtbaar. Eigenlijk wel erg veel lawaai, die lui die elke avond op de stoep borrelen. En zit ik er wel op te wachten om steeds dezelfde mensen op dezelfde plekken tegen te komen?

Uiteindelijk komt het punt waarop je een keuze moet maken: ga ik hier serieus voor of blijft het bij een flirt? Vind ik Leiden nog steeds zo prachtig nu de zomer voorbij is en het ideaal langzaam plaatsmaakt voor de werkelijkheid?

Voor mij kwam het moment van inzicht dankzij de dame die mij meteen doorzien had als antisociale Gen-Z’er. Haar opmerking haalde me uit mijn bubbel. Want liefde is ook een kwestie van moeite doen. Althans, dat is mij altijd verteld.

Sindsdien gaan de oortjes uit en groet ik passanten met een voorzichtige glimlach. Ik kan niet alleen vrijblijvend gezellig doen op een terras wanneer het mij uitkomt. Ik moet mijn open houding ook bewaren als er weer eens slome mensen voor me lopen. En de stoep is hier behoorlijk wat smaller dan in Den Haag, dus dat vraagt nogal wat van mij. De liefde is nog pril, maar voor nu zijn Leiden en ik exclusief.

Renske Veldman is student crisis and security management